

MUSEOT AINEETONTA KULTTUURIPERINTÖÄ TALLENTAMASSA

Aineeton kulttuuriperintö on käsitteenä noussut voimakkaammin esille suomalaisessa kulttuuriperintökentässä 2010-luvulla. Kulttuuriperinnön laajemman käsitteen alle perinteisesti kuuluneiden esineellisen kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön ohella keskusteluun on yhä vahvemmin noussut elävä perinne: sosiaaliset käytännöt, esittävät taiteet, suullinen perinne sekä luontoon ja käsitöihin liittyvät tiedot ja taidot.

Johdanto

Museoilla on kulttuuriperinnön kentällä vahva rooli kulttuuriperinnön tallentajina, välittäjinä ja merkitysten kasvattajina. Tässä katsauksessa pohditaan, mikä on museoiden rooli suhteessa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseen. Miten aineetonta voi tallentaa? Minkälaisia vaatimuksia työ asettaa museoille? Katsauksessa tuodaan esiin kokemuksia Suomesta ja muualta Euroopasta. Erityisesti esitellään *Intangible Cultural Heritage and Museums* -hankkeen tuloksia: laajaa työkalupakkia, jonka avulla museot voivat lähestyä elävää perintöä uudella tavalla.

Selkäranka Unescon sopimuksessa

Aineeton kulttuuriperintö on laaja käsite, jota on helpoin kuvata sitä koskevien kansainvälisten sopimusten ja aloitteiden kautta. Kahden viime vuosikymmenen aikana on kansainvälisellä tasolla tehty useita aloitteita aineettoman kulttuuriperinnön turvaamiseksi. Näkyvin näistä on vuonna 2003 voimaan tullut Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 2013, ja sen toimeenpanosta vastaa Museovirasto. Sopimuksessa on tätä nykyä mukana jo 178 valtiota.

Kansainvälinen museokenttä omaksui nopeasti aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen osaksi museoiden toiminta-alaa. Jo vuoden 2004 Soulissa

pidetyn ICOMin (International Committee of Museums) yleiskokouksen teemaksi oli valittu aineeton kulttuuriperintö, ja yleiskokouksessa hyväksyttiin myös päätöslauselma, joka kannusti museoita toimimaan elävän perinnön parissa. ICOMin viimeksi vuonna 2007 päivittämässä museon määritelmässä tunnustetaan paitsi ihmiskunnan aineellisen, myös aineettoman perinnön säilyttämisen ja suojelun merkitys.

Aineeton kulttuuriperintö on tätä nykyä selvästi integroitunut tiiviiksi osaksi museoiden toimintakenttää. Kansallisella tasolla se mainitaan muun muassa uudessa museolaissa (314/2019), jonka perusteluissa museoiden tehtäväksi todetaan ”aineellisen, aineettoman ja digitaalisen kulttuuriperinnön tallentaminen ja saatavuuden edistäminen”. Samoin vuonna 2019 voimaan tullut uudistettu laki kuntien kulttuuritoiminnasta (166/2019) kehottaa kuntia ”edistämään kulttuuriperinnön ylläpitämistä ja käyttöä sekä paikallista identiteettiä tukevaa ja kehittävää toimintaa”. Laki korostaa, että kulttuuriperinnön alle luetaan sekä aineellinen että aineeton kulttuuriperintö. Tämä käsitteen valtavirtaistuminen on tapahtunut Unescon alkuperäistä sopimusta mukailleen.

Yksi Unescon sopimuksen keskiössä olevista teemoista on yhteisölähtöisyys. Sopimuksen henki edellyttää, että yhteisöillä on keskeinen rooli aineetonta kulttuuriperintöä tunnistettaessa ja määriteltäessä. Toinen keskeinen periaate on edellytys elävästä perinnöstä. Yhteisölähtöisyyden ja elävän perinnön ottaminen huomioon on myös ollut tärkeässä asemassa, kun sopimusta on alettu panna toimeen Suomessa. Tavoitteena on edistää ja turvata aineettoman kulttuuriperinnön vaalimista yleisellä tasolla esimerkiksi koulutuksen, tutkimuksen tai tallentamisen kautta. Näin tuetaan yhteisöjen edellytyksiä pitää yllä ja siirtää elävää aineetonta kulttuuriperintöään sukupolvelta toiselle.

Suomen museot jo aktiivisesti mukana

Museot voivat vaikuttaa merkittävästi elävän perinnön turvaamiseen käyttämällä mandaattiaan, infrastruktuuriaan ja resurssejaan sen säilyttämiseksi. Keinoja ovat esimerkiksi elävän perinnön toimijoiden osallistuminen näyttely- ja asiantuntijatyöhön, osallistavien lähestymistapojen kehittäminen tai erilaisten tieto- ja viestintätekniikoiden hyödyntäminen, jotta elävään aineetomaan kulttuuriperintöön liittyvät merkitykset ja tieto saadaan lähemmäksi yleisöä.

Museoilla on keskeinen tehtävä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisessa tallentamalla, dokumentoimalla ja välittämällä sitä yleisölle. Museot vaalivat itse asiassa jo nyt elävää kulttuuriperintöä monin tavoin esimerkiksi

nykydokumentoinnin yhteydessä sekä toteuttaessaan erilaisia yhteisölähtöisiä tapahtumia ja yhteistyönäyttelyitä. Toisaalta näkökulman ulottaminen aiempaa laajemmin esineellisestä kulttuuriperinnöstä aineettomaan ja sen ilmiöitä ylläpitäviin yhteisöihin tuo uusia toimintatapoja ja mahdollisuuksia museotyöhön. Samalla museot voivat löytää uusia tapoja osallistua ja osallistaa erilaisia yhteisöjä museon toimintaan.

Suomalainen museokenttä on ollut aktiivisesti mukana Unescon sopimuksen toimeenpanossa erilaisissa rooleissa. Sopimusta on esitelty useissa tapahtumissa, ja alan väkeä pidetään ajan tasalla eri viestintäkanavien kautta. Ilmapiiri on myönteinen ja aineetonta kulttuuriperintöä kohtaan tunnetaan kiinnostusta. Moni museo on ollut mukana luomassa tai koordinoimassa ilmoituksia Elävän perinnön wikiluetteloon, joka on yksi elementti kansallisesti valitussa osallistavassa ja yhteisölähtöisessä tavassa toimeenpanna Unescon sopimusta. Esimerkkeinä voi mainita muun muassa suomalaisen metsäsuhteen (Suomen metsä museo Lusto), pestuumarkkinat (Rautalammin museo) tai lasinpuhalluksen (Suomen lasimuseo). Tällä hetkellä (3/2020) wikiluettelossa on mukana kaikkiaan 175 ilmoitusta. Ne on saatu noin 240 eri taholta kaikista maakunnista, ja ne edustavat elävän perinnön eri osa-alueilta. Niihin liittyviä hankkeita on jo käynnissä muutamia. Muun muassa metsäsuhteen ja aineettoman teollisen perinnön parissa tehdään urauurtavaa työtä, jossa elävä perintö on museotyön keskiössä. Museoita on mukana myös perinneyhteisöjen omissa elävän perinnön ringeissä, jotka ovat keskeinen työkalu sopimuksen toteuttamisessa. Rinkejä on tähän mennessä perustettu viisi, ja kaikissa on erilainen teema.

Museovirasto on järjestänyt elävän perinnön yhteisöseminaareja, joissa yhteistyökumppaneina on ollut alueellisia vastuumuseoita. Museokentältä on toimeenpanon osana kerätty myös tietoa. Museovirasto toteutti keväällä 2017 museoita ja elävää perintöä koskevan kyselyn, johon vastasi 52 museoita eri puolilta Suomea. Sen tuloksia hyödynnetään jatkuvasti Unesco-sopimuksen toimeenpanon tukena.

Oppia kansainväliseltä kentältä

Museoiden ja elävän perinnön välinen suhde on ajankohtainen asia myös kansainvälisellä museokentällä. Museoiden aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvässä yhteishankkeessa *Intangible Cultural Heritage and Museums* (2017–20) on pohdittu teemaa viime vuosina. Hankkeessa toimi viisi tahoa Belgiasta, Alankomaista, Italiasta, Sveitsistä ja Ranskasta, ja sitä rahoitti muun muassa EU:n Luova Eurooppa -ohjelma. Lisäksi kumppaneina olivat ICOM, NEMO

(Network of European Museum Organisations) sekä Unescon sopimuksen toimeenpanotyöhön neuvonantajarooliin valtuutettujen kansalaisjärjestöjen foorumi (ICH NGO Forum, jossa mukana muun muassa suomalainen Kansanmusiikki-instituutti).

Hankkeen aikana luodattiin elävän perinnön teemoja moninaisuudesta innovaatioihin ja käytiin läpi lukuisia esimerkkejä eri puolilta Eurooppaa. Hanke toteutti museoiden käyttöön työkalupakin (<https://www.ichandmuseums.eu/en/imp-toolkit>), jonka avulla aineetonta kulttuuriperintöä voi tulevaisuudessa hyödyntää entistä enemmän museoiden toiminnassa.

Työkalupakki on kattava ja tutustumisen arvioinen työkalu. Se tarjoaa museoille useita erilaisia työvälineitä, joissa syvennyttään aineettomaan kulttuuriperintöön oman museon lähtökohdista. Työpajojen aiheita voi lähestyä muun muassa museon kokoelmien sekä vahvuus- ja erityisalueiden että toiminta-ajatuksen kautta. Työkalupakkiin kuuluvista inspiraatiokorteissa esitellään kymmeniä esimerkkejä jo toteutuneista toimista museoissa eri puolilla Eurooppaa. Hankkeen YouTube-kanava tarjoaa lisäksi tukun asiantuntijapuheenvuoroja ja seminaarisisältöjä, joiden keskiössä ovat museot ja aineeton kulttuuriperintö. Museovirasto on kääntänyt työkalupakin osia suomeksi ja julkistanut lokakuussa 2020 suomalaisten museoiden elävään perintöön liittyvän inspiraatiokorttipakan (<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/artikkeli/inspiraatiokortit-museoille>).

Mitä uutta aineeton kulttuuriperintö tuo?

Konteksti on aina ollut merkityksellinen käsite aineellisen kulttuuriperinnön tallennuksessa, ja aineettoman kulttuuriperinnön merkitykset löytyvätkin tältä museoille jo tutulta alueelta. Kyse ei ole siis uudesta aluevaltauksesta, vaan jo olemassa olevan osaamisen ja tiedon soveltamisesta uudella tavalla. Elävän perinnön näkökulma tuo museotyössä esiin nimenomaan sen, että työtä tehdään yhteisöjen kanssa ja yhteisöjä varten. Toimintaa suunnitellaan aina niiden ihmisten kanssa, joita perinne koskettaa.

Dokumentointi ja tallennus ovat tärkeitä ja perinteisiä tehtäviä museoissa. Museo voi omassa tutkimus- ja tallennustyössään nostaa näkyviin teemoja, tehdä dokumentointihankkeita, etsiä ajankohtaisia ilmiöitä kentältä sekä tukea asiantuntemuksellaan yhteisöjen omia hankkeita. Nykydokumentointi on hyvin vahvasti kiinni erityisesti elävän perinnön vaalimistyössä. Se on Suomen museoissa vilkasta ja ammattitaitoista. Perinteen harjoittajilla ja tunti-joilla voi olla myös paljon annettavaa kokoelmaesineiden kontekstittietoihin. Keskeistä tässä on tulosten ja kokoelmien saatavuus ja saavutettavuus yhteis-

söjen näkökulmasta. Tärkeää on myös katoamisvaarassa olevien perinteiden tallennus.

Myös muilta museotyön osa-alueilta voi olla mahdollista löytää aineettoman kulttuuriperinnön kannalta merkityksellisiä ulottuvuuksia. Museo voi tuoda elävän perinnön teemoja esille näyttelytoiminnassa. Yhteisökuratoidut tai dokumentointihankkeiden pohjalta luodut näyttelyt ovat osa tätä työtä. Erilaiset tapahtumat ovat oiva alusta tuoda elävää perintöä esiin. Erilaiset tempaukset, teemapäivät, työpajat, keskustelut, luennot, työnäytökset tai tilojen tarjoaminen yhteisöjen käyttöön voivat olla osa museoiden työtä elävän perinnön parissa. Museo voi nostaa elävän perinnön uudella lailla esiin myös tiedotuksessa. Kaikessa on tärkeää ensin tunnistaa, mitä aineetonta perintöä meidän museomme työhön liittyy sekä samalla tunnistaa, keitä siihen liittyvät yhteisöt tai sidosryhmät ovat.

Tärkeää kaikessa on yhteisöjen halu ja into tehdä museon kanssa yhteistyötä ja tuoda omaa perinnettään esille. Työ elävän aineettoman kulttuuriperinnön parissa voi avata monenlaisia uusia ovia museon toimintaan. Samalla museo myötävaikuttaa yhteisöjen hyvinvointiin ja on osallisena yhteiskunnallisessa vuoropuhelussa. Tähän vuoropuheluun voi osallistua monia intohimoisia perinteiden parissa toimivia tahoja, niin vapaaehtoisia kuin eri alojen ammattilaisia sekä elävän perinnön parissa että museoissa. He pyrkivät tulevaisuuteen, jossa elävät perinteet muodostavat yhden tärkeän tukipilarin yhteiskunnan kulttuurisessa kestävyudessa.

SAMMANDRAG

Museer och bevarandet av immateriellt kulturarv

Museerna har en viktig roll på kulturarvsfältet då det kommer till att bevara kulturarv samt i att förmedla och skapa betydelser. I denna översikt övervägs museernas roll i förhållande till värnandet om immateriellt kulturarv. Hur kan det immateriella dokumenteras? I översikten behandlas hur begreppet immateriellt kulturarv har slagit rot i en museikontext och utvärderas hur det i praktiken syns i de finska museerna. Avslutningsvis fästs uppmärksamhet vid EU-projektet Intangible Cultural Heritage and Museums (ICH and Museums) som erbjuder museerna verktyg för att arbeta med immateriellt kulturarv. Det immateriella kulturarvet ger museerna en ny referensram speciellt för samverkan med samhället.

ABSTRACT

Museums and the safeguarding of intangible heritage

Museums play a major role in the field of cultural heritage in documenting, mediating and educating. This article considers the role of museums in the safeguarding of intangible cultural heritage. How can intangible heritage be documented? The article reviews how the concept of intangible cultural heritage took root in the museum context and assesses how it is reflected at the operational level in Finnish museums. Finally, attention is drawn to the EU project Intangible Cultural Heritage and Museums (ICH and Museums), which provides museums with tools to work with living heritage. Intangible cultural heritage provides museums with a new kind of frame of reference, especially for working with communities.

Lähteet

Alivizatou, Marilena 2012. *Intangible Heritage and the Museum. New Perspectives on Cultural Preservation*. Critical Cultural Heritage Series 8. University College London Institute of Archaeology Publications Series. Left Coast Press.

Blake, J., 2018. Museums and Safeguarding Intangible Cultural Heritage – Facilitating Participation and Strengthening their Function in Society, *International Journal of Intangible Heritage* 13 (2018) p. 18–37.

ICOM 2004. Resolutions adopted by ICOM's General Assembly 2004 https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMs-Resolutions_2004_Eng.pdf. Luettu 30.3.2020.

Marsio, Leena 2014. *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unesco 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa*. Kulttuuripoliittikan tutkimuskeskus Cupore <http://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/leena-marsio-aineeton-kulttuuriperinto>. Luettu 11.3.2020

Museovirasto 2020. Elävä perintö. Aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelma 2019–2022. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/Aineeton-toimenpideohjelma-2019-2022.pdf>.

Neyrinck, J. and Seghers, E. 2019. Glance into the ICH and Museums Project: Where Museums and ICH Meet, in: *ICH Courier* 39. p. 4–7. <https://ichcourier.unesco-ichcap.org/article/glance-into-the-ich-museums-project-where-museums-and-ich-meet/>. Luettu 11.3.2020.

Nikolić Đerić, T. et al. 2020. *Museums and intangible cultural heritage: towards a third space in the heritage sector. A companion to discover transformative heritage practices for the 21st century* (Bruges 2020). <https://www.ichandmuseums.eu/en/toolbox/book-museums-and-intangible-cultural-heritage>. Luettu 11.3.2020.

Valtioneuvosto 2013. Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047>. Luettu 11.3.2020.

Verkkosivut

Museovirasto 2020. Elävän perinnön wikiluettelo. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/>. Luettu 30.3.2020.

Intangible Heritage and Museums Toolkit 2020. <https://www.ichandmuseums.eu/en/imp-toolkit>. Luettu 30.3.2020.